

جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۱۰، بهار ۱۳۹۳

وصول مقاله: ۱۳۹۲/۴/۱۷

تأیید نهایی: ۱۳۹۲/۱۱/۵

صفحات: ۹۶ - ۸۷

کیفیت محیط کالبدی و حس مکان مورد شناسی: دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی تهران

دکتر محمد تقی رضویان^۱، محمد کاظم شمس پویا^۲، عبدا... ملاتبار لاهی^۳

چکیده

حس مکان که از عوامل تعلق به یک مکان و به ادراک کنشگران از محیط، اشاره دارد، از جمله مفاهیم مهم و کلیدی در جغرافیای انسانی به ویژه جغرافیای فرهنگی محسوب می‌شود. این پژوهش به بررسی و تحلیل کیفیت محیط کالبدی و حس مکان دانشجویان می‌پردازد. روش تحقیق از سنخ توصیفی-تحلیلی و جامعه آماری این تحقیق تعداد ۵۶۴۴ نفر از دانشجویان دانشکده‌های زیر مجموعه گروه علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی تهران می‌باشد. چارچوب نظری تحقیق بر پایه مطالعات اسنادی است و در بخش عملی نیز تعداد ۴۰۰ نفر از دانشجویان با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای برگزیده شدند. یافته‌های تحقیق نشان داد، متغیر موقعیت دانشگاه با میانگین وزنی ۴/۰۶ و وزن نسبی ۰/۲۷ در بین متغیرهای پانزده‌گانه تحقیق بیشترین تأثیر را بر حس مکان دانشجویان داشته و بالاترین رتبه را به خود اختصاص داده است. عناصر محیط کالبدی مانند فضای مناسب جهت پیاده روی و فضای سبزمشخّر نیز بعد از موقعیت دانشگاه بالاترین رتبه را به خود اختصاص داده‌اند.

کلید واژگان: حس، مکان، موقعیت جغرافیایی، محیط کالبدی، دانشگاه شهید بهشتی

m-razavian@sbu.ac.ir

mshams1362@yahoo.com

mollatabar_geography@yahoo.com

۱- دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید بهشتی

۲- کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید بهشتی

۳- کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید بهشتی (نویسنده مسؤل)

مقدمه

در بررسی رابطه انسان و محیط، شناخت عناصر کالبدی، ویژگی‌های محسوس محیط و معانی و پیام‌های برخاسته از آن حائز اهمیت است. شناخت بهتر محیط زمانی ارزش بیشتری می‌یابد که علاوه بر بررسی عناصر و ویژگی‌های کالبدی محیط، معانی و مفاهیم برخاسته از آن و ادراکات کنشگران نیز مورد واکاوی قرار گیرد. حس مکان از جمله مفاهیمی است که شناخت بیشتر آن می‌تواند به محققان و برنامه‌ریزان در زمینه‌های گوناگون یاری رسانده و در نهایت منجر به توسعه محیط شود حس مکان، به معنای دریافت ویژگی‌های معنایی محیط و شخصیت مکان توسط استفاده‌کنندگان از محیط می‌باشد. حسی که توسط ادراک ذهنی مردم از محیط و دریافت احساسات آگاهانه یا ناآگاهانه آن‌ها از محیط دریافت شده و استفاده‌کننده را در ارتباطی تنگاتنگ با محیط قرار می‌دهد. حس مکان موجب ایجاد حس رضایتمندی در استفاده‌کننده شده و با یادآوری فرهنگ یا تاریخ یک اجتماع ویا تجارب ذهنی گذشته فرد، بر مفهوم هویت تأکید کرده و کیفیت فضای ساخته شده را برای مخاطب ارتقاء می‌بخشد. ویژگی‌های کالبدی محیط که شامل تعاملات اجتماعی و همچنین معانی هویتی و ذهنیت می‌باشد، بر القاء حس مکان تأثیر گذار می‌باشد (فلاح و نوحی، ۱۳۹۰: ۳۲۰). بنابراین در حالات روحی و خاطرات هستمند بشری است که «احساس نسبت به مکان» و آنچه به رایج «حس مکان»^۱ نامیده می‌شود، شکل می‌گیرد (پورمند و دیگران، ۱۳۸۹: ۸۳).

در دهه گذشته تعاریفی از مکان جایگزین تعاریف پیشین گشته و به طور روز افزونی در مطالعات شهری رو به افزایش می‌باشد. به عنوان نمونه می‌توان به رهیافتی اشاره کرد که مکان را به مثابه فرایند در نظر می‌گیرد. در این رابطه می‌توان از "دورین مسی"^۲ نام برد که یکی از آشکارترین دلایل خطوط جدید تفکر در رابطه با مکان را اقامه کرد. وی هنگامی که در اوایل دهه ۱۹۹۰ و در نتیجه جهانی شدن، تشویش و نگرانی در اروپای غربی و آمریکای شمالی گسترده شده و "فشرده‌گی زمان - فضا" در حال تسریع و سیستم‌های اقتصاد منطقه‌ای و فرهنگ‌های محلی در حال از هم گسیخته شدن بود، مفهوم مکان را بسط داد که بر فرایندها و تعاملات محلی و جهانی تأکید دارد. در حقیقت وی از مفهوم جهانی مکان دفاع کرد (wyly, 2008: 4-5).

جانستون معتقد است که متخصصان جغرافیای انسان‌گرا در دهه ۱۹۷۰ برای تمییز گرایش خود از جغرافیدانان پیرو مکتب تحصلی پوزیتیویسم بر روی حس‌جایا ساخت یافتن محلی احساس تأکید کردند (پوراحمد، ۱۳۸۵: ۸۰).

در رابطه با حس مکان و تحقیقات از این دست باید اشاره کرد که آثار پیشگامانه برخی اندیشمندان بر رشته‌های فضایی از جمله جغرافیا، تأثیرگذار بوده‌است که از نقش آن نمی‌توان غافل شد. در این زمینه می‌توان به "توان" (۱۹۷۶) فضا و مکان: چشم‌انداز تجربه؛ رلف (۱۹۷۶) مکان و بی مکانی؛ نور برگشولتز (۱۹۸۰) روح مکان" (Puren, 2007, 218 others) and اشاره کرد. همچنین می‌توان به تحقیقی اشاره کرد که ثابت شده، بهداشت و زندگی خوب در یک واحد همسایگی، باعث ایجاد حس تعلق در بین زنان سالخورده شده‌است (میرزاپور، ۱۳۸۸: ۷).

می‌توان گفت که در ایران تحقیقات در این مقوله، نوپا می‌باشد. از جمله می‌توان به رساله دکتری جلال تبریزی تحت عنوان "تأثیر نوسازی شهری فن‌گرا بر ایجاد حس لا مکانی" اشاره کرد که بررسی محقق بر

1. Sense of Place

2. D. Massey

مرتبط با فضاهای جغرافیایی، در کشورمان، در رابطه با کیفیت محیط کالبدی و حس مکان مطالعات مربوطه، مراحل آغازین خود را می‌گذراند به ویژه آن که کمتر این مقوله در رابطه با محیط آموزشی تبیین گشته‌است. به همین دلیل تحقیقات از این دست ضروری و نوشتار حاضر در راستای کمبودهای موجود صورت گرفته‌است. هدف این پژوهش در گام نخست معطوف کردن نگاه برنامه‌ریزان و مسؤولین امر به مقوله حس مکان می‌باشد که می‌تواند مبنایی جهت توسعه محیط و شناخت پتانسیل‌های آن و پایداری محیط فراهم آورد و در گام بعدی در تلاش است تا با شناختی که از این مقوله حاصل آمده و بر پایه یافته‌های تحقیق راهکارهای مقتضی ارائه نماید و در مجموع با توجه به اهمیت موضوع تحقیق در تلاش است، مفهوم‌سازی مناسب و درخور از این موضوع صورت گیرد؛ تا راهگشای تحقیقات بعدی در این زمینه باشد. در همین راستا مقاله حاضر در پی بررسی این مسأله است که چه عواملی بر حس مکان تأثیرگذار می‌باشد که این مهم با تأکید بر محیط‌های آموزشی بررسی شده‌است.

مواد و روش‌ها

دانشگاه شهید بهشتی در منطقه شمال غربی تهران بزرگ قرار گرفته‌است. این دانشگاه در بهمن ماه سال ۱۳۳۸ تأسیس شد. علاوه بر ۱۵ دانشکده فعال در آن، پژوهشکده‌هایی چون لیزر و پلاسما، گیاهان و مواد اولیه دارویی، خانواده، علوم محیطی و اعجاز قرآن و بسیاری دیگر از واحدها و قطب‌های تخصصی در آن و در زمینه‌های تخصصی، مشغول فعالیت می‌باشند (www.sbu.ac.ir).

روی پروژه نواب تهران صورت گرفته‌است. وی خاطر نشان می‌سازد که ایجاد حس لامکانی از الزامات فلسفه نغول‌بیرال است و اساساً این فلسفه، فلسفه‌ای لامکان است و یادآور می‌شود که "حس لامکانی به احساسی فزاینده در بین مردم اطلاق می‌شود که ناشی از همانند شدن و یکسان و شبیه شدن جاها و مکان‌های شهری است. این حس نتیجه از دست رفتن تنوع و رنگارنگی مکان‌ها است و اول بار در ادبیات جغرافیایی و شهری به شکل متقن و نظری از سوی ادوارد رلف^۱ جغرافیدان کانادایی مورد توجه و بررسی قرار گرفت" (تبریزی، ۱۳۸۲: ۷۲). در تحقیق دیگری که در شهر خرم آباد صورت گرفته، نشان داده شده که حس تعلق به مکان در شهر خرم آباد دارای تأثیراتی بر هر محله بوده‌است، به طوری که در محلاتی که حس مکان در سطح بالاتری بوده، نظافت محله بیشتر رعایت شده، تجهیزات شهری بیشتر محافظت شده و کمتر صدمه دیده‌اند. در این گونه محلات افراد بیشتری اقدام به پرداخت مالیات نموده‌اند و مشارکت بیشتری در امور شهری توسط آن‌ها انجام گرفته است (میرزاپور، ۱۳۸۸، ۱۰۵).

بیان مسأله و ضرورت تحقیق

حس مکان، احساس وابستگی انسان نسبت به مکانی است که در آن زندگی می‌کند (بدیعی و دیگران، ۱۳۸۷: ۱۵۷) و دارای سطوح گوناگونی است که توجه بدان می‌تواند در ارتقای کیفیت محیط نقش شایان توجهی ایفا کند. "حس مکان عاملی مهم در هماهنگی فرد و محیط، باعث بهره‌برداری بهتر از محیط، رضایت استفاده‌کنندگان و در نهایت احساس تعلق آن‌ها با محیط و تداوم حضور در آن می‌شود" (فلاح، ۱۳۸۵: ۵۸). تاکنون در رابطه با کالبد، طرح‌های کالبدی، هویت و مباحثی از این دست مطالب بسیاری نگاشته شده، لکن در پژوهش‌های

حاضر هر یک از دانشکده‌های دانشگاه شهید بهشتی به مثابه یک طبقه از کل جامعه دانشگاه شهید بهشتی در نظر گرفته شده و روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای برای نمونه‌گیری از این جامعه آماری انتخاب شده‌است. با توجه به این‌که متغیرهای تحقیق از نوع کیفی می‌باشد، یکی از روش‌های آماری که معمولاً در ارتباط با مطالعه متغیرهای کیفی برای تعیین حجم نمونه مورد استفاده قرار می‌گیرد، فرمول زیر است (حافظ نیا، ۱۳۸۸: ۱۴۰).

تحقیق حاضر از سنخ توصیفی- تحلیلی است. چارچوب نظری تحقیق، بر اساس روش اسنادی و طبقه بندی و تلخیص مطالب است. جامعه آماری پژوهش تعداد ۵۶۴۴ نفر و شامل کلیه دانشجویان دانشکده‌های زیر مجموعه گروه علوم انسانی بوده است که در مقاطع سه‌گانه تحصیلی دانشجویی می‌پذیرند. این دانشکده‌ها عبارتند از: ادبیات و علوم انسانی، تربیت بدنی و علوم ورزشی، حقوق، علوم اقتصادی و سیاسی، علوم تربیتی و روانشناسی، مدیریت و حسابداری و علوم زمین که از دانشکده اخیر $n = \frac{2pq}{n}$ جغرافیا به عنوان زیر مجموعه علوم انسانی منظور گردیده‌است. در تحقیق

پاسخ‌های پرسش شونده‌گان ارزش‌گذاری شد که نحوه امتیاز دهی در این طیف در قالب جدول شماره ۲ ارائه شده‌است.

جدول ۲: طیف رتبه بندی لیکرت

بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم	گرایش
۵	۴	۳	۲	۱	امتیاز

مأخذ: نگارندگان

این طیف از پنج قسمت مساوی تشکیل شده‌است و محقق متناسب با موضوع تحقیق تعدادی گویه در اختیار پاسخگو قرار می‌دهد تا گرایش خود را درباره آن مشخص نماید (حافظ نیا، ۱۳۸۸: ۱۵۴). در این رابطه پاسخ‌های پرسش شونده‌گان از نظر عددی ارزش‌گذاری شد. گرایش بسیار کم امتیاز ۱، کم امتیاز ۲، متوسط امتیاز ۳، زیاد امتیاز ۴ و بسیار زیاد دارای امتیاز ۵ می‌باشد. سپس اطلاعات به‌دست آمده از مجموع وزن‌ها، میانگین رتبه‌ای و وزن نسبی آن‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. حس مکان می‌تواند حالات گوناگونی به خود بگیرد. به عبارتی حس مکان می‌تواند به عنوان متغیر مستقل، واسط و یا وابسته مطرح گردد. در این تحقیق حس مکان به عنوان متغیر وابسته لحاظ گردیده‌است. متغیرهای تحقیق در دو دسته مصادیق عینی و مفاهیم ذهنی دسته بندی شدند. که در قالب جدول شماره ۳ ارائه شده‌است.

جدول ۳: طبقه بندی متغیرهای ۱۵ گانه

متغیرهای عینی	متغیرهای ذهنی
عناصر جغرافیای طبیعی‌تر مکانی مانند کوهستانی بودن، فضای سبز مشجر	تأثیر قدمت یک مکان در حس مکان، احساس دل‌بستگی به مکان، معنای محیط، سر زنده بودن، احساس افتخار به علت معروف بودن و متمایز بودن مکان، تأثیر پیوندهای قومی و نزدیکی به آشنایان در حس مکان فرد، احساس ناراحتی در صورت انتقال از مکان
عناصر محیط مصنوع و ساخته شده مانند وسعت، تنوع فرم، فضای مناسب جهت پیادروی، موقعیت، خوانایی و دسترسی	عوامل احساسی و روانشناختی
عوامل کالبدی	

مأخذ: نگارندگان

که در آن $p=0/5$ ، $q=0/5$ ، $t=1/96$ و $d=0/05$ در نظر گرفته‌شد و حجم نمونه برابر با ۳۸۴ به دست آمد که برای بالا بردن دقت نمونه‌گیری، عدد ۴۰۰ انتخاب گردید. به عبارتی سهمی از نمونه به هر دانشکده اختصاص داده‌شد که طبقه‌بندی جامعه آماری تحقیق و همچنین حجم نمونه از طبقات مختلف به شرح جدول شماره ۱ است.

جدول ۱: حجم نمونه‌گیری از طبقات مختلف جامعه آماری

دانشکده	تعداد کل جمعیت	نسبت جمعیت دانشگاه	تعداد نمونه
ادبیات و علوم انسانی	۱۵۸۹	۲۸/۲ درصد	۱۱۳
حقوق	۳۰۸	۵/۵ درصد	۲۲
علوم اقتصادی و سیاسی	۹۴۹	۱۶/۸ درصد	۶۷
علوم تربیتی و روانشناسی	۷۲۴	۱۲/۸ درصد	۵۱
مدیریت و حسابداری	۱۲۷۳	۲۲/۵ درصد	۹۰
تربیت بدنی و علوم ورزشی	۲۴۴	۴/۷ درصد	۱۹
علوم زمین	۵۳۵	۹/۵ درصد	۳۸
جمع کل	۵۶۴۴	۱۰۰ درصد	۴۰۰

مأخذ: محاسبات نگارندگان

پرسش‌نامه‌ها متناسب با چارچوب تحقیق و اهداف متصور برای آن تنظیم شده و در ادامه به منظور رتبه بندی عوامل مؤثر بر حس مکان از دیدگاه جامعه نمونه از طیف رتبه‌بندی لیکرت بهره گرفته‌شد. در این طیف

محبت، قضاوت و تجربه کلی مکان یا توانایی فضا در ایجاد حس خاص یا تعلق در افراد است (فلاحت، ۱۳۸۵: ۶۰)

مکان یکی از مفاهیمی است که در علوم و رشته‌های گوناگون و با قرائت‌های مختلف به کار برده می‌شود. "مکان بخشی از فضا است که به وسیله شخص یا چیزی اشغال شده و دارای بار معنایی و ارزشی است. اگر فضا امکان وقوع حرکت را می‌دهد، مکان درنگی پدید می‌آورد. هویت یک مکان، آمیزه‌ای خاص از روابط اجتماعی است و بدین خاطر همواره بدون ثبات، مجادله‌ای و چندگانه می‌شود" (شعله، ۱۳۸۵: ۱۹).

مکان، مرکز عمل آگاهانه و ارادی انسانها است. مرکزی است که در آن از رویدادهای مختلف تجربه می‌آموزیم. رویدادها و عملکردهای آگاهانه، تنها در ساخت مکان‌های معین بر اهمیت جلوه می‌کنند. علت افتراق مکان‌ها، تمرکز ارزش‌ها، دیدگاه‌ها، هدف‌ها و تجربه‌های مختلف در آن‌ها است. از این رو مکان‌ها، عوامل اصلی در سامانندی تجربیات و قضاوت‌های ما از جهان می‌باشند (شکویی، ۱۳۸۳: ۲۷۵).

مکان، بیانگر خاطرات، تجربیات، علائق، اسطوره‌ها و احساسات مشترک انسانها است. فضا فاقد این امتیازات می‌باشد. مکان، به منزله خصیصه اصلی شالوده‌های پدیدارشناسی جغرافیایی شناخته می‌شود (همان: ۳۰۰). از دیدگاه شولتز^۱ مکان فضایی است که احساس می‌شود، درک می‌شود و سپس با خاطره عجین می‌شود (پورمند و دیگران، ۱۳۸۹: ۸۳). تعریف حس مکان مشکل می‌باشد. کارشناسان گوناگون هر یک به انحاء مختلف آن را تعریف کرده‌اند. نویسنده و

عوامل کالبدی شامل عناصر جغرافیای طبیعی و بستر مکانی و عناصر محیط مصنوع و ساخته شده می‌باشد که نسبت به عوامل احساسی و روانشناختی محسوس تر می‌باشند. خوانایی عبارت است از مکانی که تصویر واضحی دارد و به راحتی قابل درک است. به عبارتی تا چه میزان ساکنین یک سکونتگاه قادر به برقراری ارتباط صحیح با یکدیگر از طریق عناصر کالبدی نمادی هستند (مهندسین مشاور شامند و حسینیون، ۱۳۸۷، ۳۴؛ لینچ، ۱۳۸۷، ۱۷۸). همچنین معنای محیط، انطباق محیط با توانایی‌های احساسی و ذهنی و ساختارهای فرهنگی می‌باشد (لینچ، ۱۳۸۷، ۱۵۲). تنوع فرم اشاره به تنوع مکان و حق انتخاب برای افراد می‌باشد که

می‌تواند نیازهای آموزشی و فرهنگی، ورزشی و... افراد را برآورده سازد. دسترسی شامل توانایی دسترسی به منابع و امکانات محیط می‌باشد. مجموعه متغیرهای ذهنی و عینی فوق‌الذکر، امکان شناخت پتانسیل‌های محیط را فراهم آورده و متضمن پایداری آن بوده و از عوامل تأثیرگذار بر حس مکان می‌باشد.

مبانی نظری تحقیق

اصطلاح حس مکان از ترکیب دو واژه حس و مکان تشکیل شده است. واژه حس در فرهنگ لغات آکسفورد سهم معنای اصلی دارد: نخست یکی از حواس پنجگانه؛ دوم احساس، عاطفه و محبت که در روانشناسی به درک تصویر ذهنی گفته می‌شود یعنی قضاوتی که بعد از ادراک معنای شیء نسبت به خود شیء در فرد به وجود می‌آید که می‌تواند خوب، جالب یا بد باشد؛ سوم، توانایی در قضاوت درباره یک چیز انتزاعی مثل معنای حس در اصطلاح حس جهت یابی که به مفهوم توانایی یک فرد در پیدا کردن مسیر یا توانایی مسیر در نشان دادن خود به انسان است و در نهایت حس به معنای شناخت تام یا کلی یک شیء توسط انسان می‌باشد. اما واژه حس در این اصطلاح بیشتر به مفهوم عاطفه،

۱. N. Schuls

۲. K. Lynch

۳. Y. xu

هم ذات پنداری با مکانی که در آن سکونت دارد قابل تحقق است. این تعامل صمیمی و همذات پنداری، روحی حس مکان^۵ نامیده می‌شود. از نگاه پدیدارشناسان، حس مکان به معنای مرتبط شدن با مکان به واسطه درک نمادها و فعالیت‌های روزمره است. این حس می‌تواند در مکان زندگی فرد به وجود آمده و با گذر زمان عمق و گسترش یابد. در تفسیرهای امروزی، حس مکان چیزی است که افراد در دوره زمانی خاص می‌آفرینند و نتیجه رسوم و اتفاقات تکراری است و حال و هوای محیط را توصیف می‌کند. بعضی از مکان‌ها آنچنان احساسی از جاذبه دارند که به فرد نوعی احساس وصف نشدنی القا کرده و او را سرزنده، شاداب و علاقه‌مند به بازگشت به آن مکان‌ها می‌کنند که حس مکان نامیده می‌شود. مکان دوستی نیز اصطلاحی است که جغرافیدانان پدیدارشناس، معادل با حس مکان مطرح می‌کنند، توآن؛ به جای حس مکان از این اصطلاح استفاده کرده و آن را پیوندی پر محبت و تأثیرگذار میان مردم و مکان‌ها یا قرارگاه‌ها می‌داند (فلاحت، ۱۳۸۵، ۶۰-۵۸). توآن^۶، با فرق نهادن بین دو اصطلاح اصالت و حس مکان معتقد است که اصالت (ریشه‌داری) به معنای احساس بودن در موطن به شکلی ناآگاهانه است. در چنین شرایطی، بین شخص و مکان فاصله‌ای نیست و شخص جزئی از مکان است؛ در حالی که حس مکان بی‌انگاری نوعی فاصله بین شخص و مکان است و به شخص امکان می‌دهد تا مکان را درک و ارزیابی کند. به اعتقاد توآن، احساس اصالت (ریشه‌داری) حتی در آغازدهه ۸۰ نیز برای آمریکائی‌ها حالتی دست نیافتنی بوده است. این وضع امروزه با وسعت ارتباطات و آگاهی‌های انسان امروزی از دیگر مکانها، در همه سرزمین‌ها و کشورها، کم و بیش حاکم شده است (توآن، ۱۳۸۴: ۱۲۶).

نظریه پرداز شهری کوین لینچ^۱ بر این باور است که حس مکان با «هویت» در ارتباط می‌باشد و بیان می‌کند که حس مکان گستره‌ای است که شخص می‌تواند یک مکان را به مثابه یک هستی متمایز از مکان‌های دیگر تشخیص دهد و به یاد آورد (www.broward.org). از نظر یان زو^۳ حس مکان از میراث فرهنگی نواحی حفاظت می‌کند و آگاهی‌های فرهنگی و روابط خویشاوندی را ارتقاء می‌دهد (www.eslarp.uiuc.edu). حس مکان ترکیب خصیصه‌هایی است که یک مکان را خاص و منحصر به فرد می‌کند. حس مکان شامل تجربه انسانی در چشم‌انداز، دانش بومی و محلی و فولکلور می‌باشد (www.artofgeography.com). حس مکان از آگاهی نسبت به تاریخ، جغرافیا زمین‌شناسی منطقه، فلور و فون، محیط ساخته شده، افسانه‌های پیرامون یک مکان و حس سرزمینی در حال رشد و تاریخچه‌ی آن پس از طی زندگی در گذر زمان نشأت می‌گیرد (www.cityofsydney.nsw.gov.au).

در حوزه انسان شناسی، سیتالو^۲ معتقد است تعلق به مکان و رای تجربیات احساسی و قابل درک و شامل اعتقادات فرهنگی و فعالیت‌هایی است که انسان را به محیط پیوند می‌دهد. در حوزه روانشناسی، فریتز استیل^۳ بر این باور است که روح مکان ترکیب ویژگی‌هایی است که به یک موقعیت مکانی، شخصیت خاص می‌دهد. همچنین معمار منظر، جان جکسن^۴ معتقد است که حس مکان، حسی است که فرد در نتیجه یک اتفاق یا ست در درون خود می‌سازد و با حس بازیابی و خواندن دوباره وقایع، نگهداری می‌شود (محمودی نژاد، ۱۳۸۸: ۶۰).

از دیدگاه روانشناسی محیطی، انسان‌ها به تجربه حسی، عاطفی و معنوی خاص نسبت به محیط زندگی نیاز دارند. این نیازها از طریق تعامل صمیمی و نوعی

۴ Soul or Spirit Place
۱. Y. Fu tuan

۱. S. Low
۲. F. Steele
۳. J. Jackson

یافته‌های تحقیق

متغیر در امتیازات آن مجموع وزن‌ها و از تقسیم مجموع وزن‌ها بر حجم نمونه (۴۰۰ نفر)، میانگین وزنی و از تقسیم میانگین وزنی بر تعداد متغیرهای تحقیق (۱۵ متغیر)، وزن نسبی هر متغیر به دست آمده که در جدول شماره ۵ جانمایی شده و در پایان نتیجه‌گیری و پیشنهادها ارائه شده‌است.

در این تحقیق نخست متغیرهای پانزده‌گانه در قالب جدول شماره ۴ دسته‌بندی شد و از داده‌های مورد نظر فراوانی گرفته شد. در ادامه بر اساس مقیاس لیکرت داده‌ها ارزش‌گذاری و میانگین و وزن نسبی آن‌ها مشخص گردید. از مجموع حاصل ضرب فراوانی‌های هر

جدول ۴: فراوانی عوامل تأثیر گذار برای جاد حس مکان افراد نمونه

ردیف	مقوله	فراوانی			
		بسیار کم	کم	متوسط	زیاد
۱	کوهستانی بودن	۳۰	۷۱	۱۴۴	۸۸
۲	فضای سبز مشجر	۹	۲۵	۹۵	۲۲۲
۳	اندازه (وسعت)	۴	۱۱	۱۶۰	۲۱۰
۴	تنوع فرم	۲۵	۴۵	۱۷۵	۱۴۰
۵	فضای مناسب جهت پیاده روی	۵	۲۶	۷۴	۱۴۸
۶	خوانایی	۷۳	۹۴	۱۷۰	۵۵
۷	قدمت دانشگاه	۲۸	۴۱	۱۳۸	۱۴۴
۸	موقعیت دانشگاه	۶	۱۷	۶۵	۱۷۰
۹	دسترسی	۶۴	۹۴	۱۲۷	۹۱
۱۰	نزدیکی به اشنایان و پیوندهای قومی	۱۶۵	۱۶۱	۵۶	۱۲
۱۱	احساس افتخار به علت معروف بودن و متمایز بودن	۴۲	۷۵	۱۱۵	۱۲۸
۱۲	احساس ناراحتی در صورت انتقال از دانشگاه	۴۰	۷۴	۱۳۳	۱۲۱
۱۳	دلبستگی به دانشگاه	۲۵	۹۲	۱۵۳	۱۰۵
۱۴	معنای محیط	۴۵	۹۷	۱۲۸	۱۰۵
۱۵	سرزنده بودن	۵۹	۹۵	۱۲۹	۹۷

مأخذ: استخراج از پرسش نامه‌ها

جدول ۵: رتبه بندی عوامل تأثیر گذار برای جاد حس مکان افراد نمونه

ردیف	مقوله	مجموع وزنها	میانگین وزنها	وزن نسبی	رتبه
۱	کوهستانی بودن	۱۲۹۱	۳/۲۲	-/۲۱	۴
۲	فضای سبز مشجر	۱۴۷۷	۳/۶۹	-/۲۴	۳
۳	اندازه (وسعت)	۱۴۲۱	۳/۵۵	-/۲۳	۴
۴	تنوع فرم	۱۲۷۵	۳/۱۸	-/۲۱	۷
۵	فضای مناسب جهت پیاده روی	۱۶۰۶	۴/۰۱	-/۲۴	۲
۶	خوانایی	۱۰۳۱	۲/۵۷	-/۱۷	۱۴
۷	قدمت دانشگاه	۱۳۴۵	۳/۳۶	-/۲۲	۵
۸	موقعیت دانشگاه	۱۶۲۵	۴/۰۶	-/۲۷	۱
۹	دسترسی	۱۱۱۷	۲/۷۹	-/۱۸	۱۳
۱۰	نزدیکی به اشنایان و پیوندهای قومی	۷۳۳	۱/۸۳	-/۱۲	۱۵
۱۱	احساس افتخار به علت معروف بودن و متمایز بودن	۱۲۴۹	۳/۱۲	-/۲۰	۸
۱۲	احساس ناراحتی در صورت انتقال از دانشگاه	۱۲۳۱	۳/۰۷	-/۲۰	۹
۱۳	دلبستگی به دانشگاه	۱۲۱۳	۳/۰۳	-/۲۰	۱۰
۱۴	معنای محیط	۱۱۶۸	۲/۹۲	-/۱۹	۱۱
۱۵	سرزنده بودن	۱۱۲۴	۲/۸۱	-/۱۸	۱۲

مأخذ: استخراج از پرسش نامه‌ها

، فضای سبز مشجر رتبه بالاتری را کسب کردند. در بین متغیرهای عینی تحقیق، متغیرهای دسترسی و خوانایی رتبه پایین تری را به خود اختصاص دادند. در بین متغیرهای ذهنی، متغیر قدمت دانشگاه، بالاترین رتبه (رتبه پنجم) و متغیر نزدیکی به آشنایان و پیوندهای قومی رتبه پانزدهم را در بین متغیرهای پانزده گانه تحقیق به خود اختصاص دادند. در پایان می توان گفت که توجه به کیفیت محیط کالبدی، ماهیت محیط فضایی و شناخت عوامل درونزا و برونزای محیط می تواند در تقویت خوانایی، سرزندگی، معنای محیط و افزایش حس مکان تأثیر گذار باشد. همچنین با شناخت و تقویت عواملی که موجب متمایز شدن محیط و افزایش هویت و سرزندگی آن می شود، می توان به افزایش حس مکان نیز یاری رساند. این عوامل طیفی از موضوعات از قبیل ایجاد فضاهای پیاده روی، خلق جذابیت بصری از طریق استفاده از سرمایه های طبیعی محیط مانند پوشش گیاهی و... را شامل می شود. در پایان آن که، هر چند تحقیقات در این زمینه اندک و نوپا می باشد لکن می توان اضافه کرد که با ارتقاء و تقویت حس مکان می توان شاهد سلامت روح و روان افراد، حفاظت از تجهیزات و تسهیلات محیط و افزایش مشارکت بود که در نهایت می توان شاهد توسعه محیط و پایداری آن بود.

منابع و مأخذ

- بدیعی، م و همکاران، (۱۳۸۷)، "نقش حس مکانی در هویت بومی (مطالعه موردی: دانشجویان یاسوجی دانشگاههای تهران)"، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال چهارم، شماره ۲.
- پوراحمد، احمد (۱۳۸۵)، "قلمرو و فلسفه جغرافیا"، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- پورمند، حسنعلی و همکاران (۱۳۸۹)، "مفهوم مکان و تصویر ذهنی و مراتب آن در شهرسازی از دیدگاه کریستین نوربری شولتز در رویکرد پدیدار شناسی"، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۶.

بر مبنای جداول شماره ۴ و ۵ در بین متغیرهای پانزده گانه تحقیق، موقعیت دانشگاه، با میانگین وزنی ۴/۰۶ و وزن نسبی ۰/۲۷ در رتبه نخست قرار گرفت، فضای مناسب جهت پیاده روی با میانگین وزنی ۴/۰۱ و فضای سبز مشجر با میانگین وزنی ۳/۶۹ در رتبه های بعدی قرار گرفتند. اندازه (وسعت)، قدمت دانشگاه، کوهستانی بودن، تنوع فرم، احساس افتخار به علت معروف بودن و متمایز بودن، احساس ناراحتی در صورت انتقال از دانشگاه، دلبستگی به دانشگاه به ترتیب در رتبه های چهارم تا دهم، همچنین معنای محیط، سرزنده بودن، دسترسی، خوانایی و نزدیکی به آشنایان و پیوندهای قومی به ترتیب رتبه های یازدهم تا پانزدهم را به خود اختصاص داده اند. در مجموع، توجه به دارایی ها و سرمایه های محیطی و فیزیکی، عوامل ادراکی، معانی و مفاهیم و هویت یک مکان می تواند به خلق محیطی پویا و جذاب یاری رسانده و در نتیجه در رشد کیفیت آموزشی دانشجویان نیز مؤثر افتد. موقعیت دانشگاه به همراه کوهستانی بودن، فضای سبز مشجر و... محدوده مورد مطالعه دست به دست هم داده و هویتی را خلق کرده که در مجموع از جنبه های مثبت محیط قلمداد می گردد.

نتیجه گیری و پیشنهادها

حس مکان که از عوامل تعلق به مکان و احساس وابستگی به آن می باشد، از جمله مقولاتی است که شناخت آن می تواند در توسعه پایدار محیط نقش شایان توجهی را ایفا کند. در این تحقیق متغیرهای تحقیق به دو دسته متغیرهای عینی و ذهنی دسته بندی شد. متغیرهای عینی شامل عوامل کالبدی (عناصر جغرافیای طبیعی و بستر مکانی و عناصر محیط مصنوع و ساخته شده) و متغیرهای ذهنی شامل عوامل احساسی، ادراکی و روانشناختی می باشند. بر اساس یافته های تحقیق متغیرهای عینی و عوامل کالبدی مانند موقعیت، فضای مناسب جهت پیاده روی

استاد راهنما، خدارحم بزّی، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه زابل.

- راینفورد، ن و لیپتون ا. (۱۳۸۷)، "ارتقاء کیفیت محیط به کمک طراحی"، ترجمه گروه پژوهش مهندسی مشاور شارمند و سولماز حسینیون، چاپ ۱، اصفهان، انتشارات طراحان هنر و همام.

- Billig, M, (2004), "The Residential-Environment Climate Sense of Place in Locations of Urban Revitalization", Dela 21, Department of Geography. Bar Ilan University.

- Puren, K, and others, (2007), "An Exploration of Sense of Place as Informative for Spatial Planning Guidelines: A Case Study of the Vredefort Dome World Heritage Site, South Africa", Proceedings of World Academy of Science, Engineering and Technology Volume 22 JULY, South Africa. www.waset.org/journals/waset/v28/v28-40.pdf

- Wyly, E, (2008), "Sense of Place", Urban Studies 200, cities November 13, www.geog.ubc.ca/~ewyly/u200/place.pdf

- Xu, Y, (1995), "Sense of Place and Identity", Research on Place & Space Website; 20 Feb. 2003; 12 Mar 2003; http://www.eslarp.uiuc.edu/la/LA437-F95/reports/yards/main.html

- www.sbu.ac.ir/Default.aspx? Tabid = 797 http://-19

- www.artofgeography.com/info/the-sense-of-place.html http://-20

- http://www.broward.org/planning/AndRedevelopment/.../senseOfplace.pdf

- http://www.cityofsydney.nsw.gov.au/Development/.../CUBI1senseofplace.pdf

- تبریزی، جلال (۱۳۸۲)، "تأثیر نوسازی شهری فن‌گرا بر ایجاد حس لامکانی: مطالعه موردی پروژه نواب تهران"، استاد راهنما، حسین شکویی، رساله دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.

- توان، ی (۱۳۸۴)، "تقابل اصالت و حس مکان"، ترجمه راضیه رضازاده، فصلنامه فرهنگستان هنر، خیال ۱۶.

- حافظ نیا، م (۱۳۸۸)، "مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی"، چاپ شانزدهم، انتشارات سمت، تهران.

- شعله، م (۱۳۸۵)، "دروازه‌های قدیم در خاطره جمعی شهر معاصر، ریشه‌های رشته‌های خاطره‌ای"، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۷.

- شکویی، ح (۱۳۸۳)، "اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا" جلد اول، چاپ هفتم، تهران، انتشارات گیتا شناسی.

- فلاح، م (۱۳۸۴)، "نقش طرح کالبدی در حس مکان مسجد"، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۲.

- فلاح، م (۱۳۸۵)، "مفهوم حس مکان و عوامل شکل دهنده آن"، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۶.

- فلاح، م و نوحی، س (۱۳۹۰) "تهدید حس مکان محیط در پی تخریب نمادها"، مجموعه خلاصه مقالات اولین همایش ملی معماری و شهرسازی اسلامی، تبریز، انتشارات دانشگاه هنر اسلامی.

- لینچ، ک (۱۳۸۷)، "نئوری شکل شهر"، ترجمه سید حسین بحرینی، چاپ ۴، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

- محمودی نژاد، ه (۱۳۸۸)، "فضا و مکان در طراحی شهری"، چاپ ۱، تهران، انتشارات هله و طحان.

- میرزاپور، س (۱۳۸۸)، "مقایسه تطبیقی تعلق خاطر مکانی و تأثیرات فضایی - مکانی آن در محلات شهر خرم آباد"،